

Становище

от: проф. д-р Лиляна Деянова

(професор от СУ „Св. Климент Охридски”, хоноруван преподавател)

на: дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”; в област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата;

Докторска програма: Социология

Автор: Милена Георгиева Ташева

Тема: *Праксеологични измерения на рефлексивността: една социологическа перспектива*

Научен ръководител: **доц. д-р Стойка Пенкова, Катедра Социология и науки за човека, ПУ „Паисий Хилендарски”**

1. Описание на представените материали и биографични данни за докторанта

Получих като член на научното жури за защитата на дисертационния труд на Милена Ташева (определено със заповед на Ректора на ПУ № Р33-2184 от 08.05. 2019.г.) *всички* материали по защитата, изискуеми според ЗРАС и Правилника за развитие на академичния състав на ПУ, чл. 36(1), вкл. справката за спазването на специфичните изисквания на Философско-исторически факултет и справката с наукометрични данни.

Текстът на дисертационния труд *Праксеологични измерения на рефлексивността: една социологическа перспектива* е 241 страници, които са структурирани в две части, шест глави, увод, заключение. В **библиографията са включени** 178 заглавия (от тях 144 на български език, 25 на английски, 8 на френски, 1 на руски език). **Приложени са шест публикации по темата на дисертацията.**

Авторефератът резюмира на 31 страници съдържанието на дисертацията по глави и описва основните цели, задачи, предмета и съдържанието на изследване. Тук е и **самопреценката за приносните моменти** на докторския труд.

Милена Макавеева - Ташева се е дипломирала като магистър по социология. След конкурс е приета за редовна докторантура в ПУ „Паисий Хилендарски”. Била е дълги години хоноруван асистент по основни учебни дисциплини, член на екипите на изследователски проекти (като напр. *„Нямам никой към когото да се обърна – социоаналитични измерения на уязвимостта”* или проекта на ИКСИ *Противоречия на наследството. Стратегии за един виртуален музей на социализма*). Участвала е в изследователски семинари и престижни научни конференции, вкл. международни. Настоящата дисертация е резултат на свободна докторантура в Катедра Социология и

науки за човека, ПУ „Паисий Хилендарски“ (в която авторът след спечелен конкурс е редовен асистент).

2. Характеристика и оценка на дисертационния труд и на неговите приноси

Целите на автора на този труд са да разбере „логиката на практиката“ като различна от „логиката на логиците“ и да въведе основни проблеми и понятия на така необходимата за всяка социологическа работа теория за „практическата логика“. Затова основният предмет е дефиниран като „разработване на проблема за практическата рефлексивност“ (практическата рефлексивност като „праксеологичен проблем“ и като „актуално разгръщаща се в практиката рефлексивност-рефлекс“, като „социализирана телесност“ (Автореферат с. 8).

Кристализираните тук оригинални схващания и прецизна аналитична решетка са резултат на едно много дълго (почти две десетилетия), тематично задълбочаващо се – но винаги целенасочено - проучване и талантиливо интерпретиране на значими за социологическата теория (вкл. в качеството ѝ на методология на хуманитарните науки), автори, теми, дебати, конкретни емпирически приложения на методите.

Авторът има фин усет - „практически усет“ - за възможностите и границите на валидност на основните, чувствителни към „ендогенната логика на практиката“ теоретически парадигми, между които инсценира теоретически диалози /т.нар. „метод на „мислене чрез“/. Особено продуктивен – основополагащ за изследването - е паралелът между схващането за „рефлексивността“ в „рефлексивната социология“ на Бурдийо и анализите на „вплътената рефлексивност“ в етнометодологията на Гарфинкъл. Но също така съпоставянето, ключово, на Дж. Остин и П. Бурдийо (за да се разберат перформативността на социалното действие и ритуалите на институиране), на Пиер Бурдийо и Марсел Мос (за да се разбере логиката на дара и изобщо на „символните размени на блага“), на „молекулярната социология“ (Х. Сакс) и етнометодологическата критика на конвенционалните социални науки от Х. Гарфинкъл и др.

Тръгвайки от Бурдийовия „трети път в социологията“ и неговата систематично и дълго акумулирало се иновативно интерпретиране в трудовете и „научния хабитус“ на една общност от изследователи (от – най-вече – катедрата по социология и науки за човека на ПУ „Паисий Хилендарски“), Милена Ташева разгръща своите анализи и чрез теорията за „практически усет“ и свързаната с това теория за „несъвпадението на теория и практика“. С методологическия императив да се върне – чрез рефлексивна

„теоретическа практика” – времето в теорията. Тъй като около тези първи части от дисертацията и констатираните *приноси* на Милена Ташева, ще са най-вече моите въпроси в това кратко „становище”, аз ще цитирам ключов пасаж от последните лекции на Бурдийо в Колеж дьо Франс. Част от този пасаж е цитиран, разбира се, неколккратно в дисертационния текст, защото Бурдийовото „праксеологизиране” на самото понятие за рефлексивност е централно за дисертационния труд. Става дума за специфичната форма на „епистемологическа бдителност” - „обективизиране на субекта на обективизирането”: "За да са в състояние да приложат към собствената си практика техниките на обективизиране [...] социолозите трябва да конвертират рефлексивността в една конститутивна диспозиция на техния собствен научен хабитус, което значи – в една рефлексивност–рефлекс, способна да действа не *ex post* върху *opus-operatum*-а, а *a priori*, върху *modus operandi*-то" (Bourdieu, *Science de la science et reflexivite*, Editions Raisons d’agir 2001, p. 174). Така разбраната като основен метод „рефлексивност-рефлекс” е свързана и с аргументираното и дообогатявано в хода на дисертационното изследване критическо обсъждане на концепцията за „онтологическото съучастничество между хабитуса и хабитата” (наричана също така и „онтологическото съучастничество между хабитуса и полето” – но тъждествени понятия ли са „хабитат” и „поле”?). А това „онтологическо съучастничество” е аргументирано, а не просто като заявено, като „динамично и непредзададено”, „екстатично” и т.н.

Съвсем схематично – поради практическата логика на административния жанр „становище” - ще спомена само още няколко от прекрасните анализи и тези на Милена Ташева. Впрочем споменаването на „бюрократичния разум”, което значи и на присъщата му символна власт да именува и с това да придава идентичност, санкционирайки отклоненията от така придадената идентичност, ми дава възможност да подчертая, че и тази проблематика също, прецизно анализирана, е включена уместно в дисертационния тематичен синтез. Който съдържателно обогатява изследванията по практическа логика. Както и разработването на социоанализата като теория, тръгваща от Бурдийо, но не оставаща при него и отваряща възможности за една терапевтична практика:

Теорията за „молекулярните перформативни взаимодействия” и откриването и илюстрирането на „телесните перформативни” в качеството им на конкретни практически изводи в т. нар. още от Аристотел „практически силогизми” са ключови за разбирането на възможностите, които се откриват пред бъдещите теоретически и

емпирически изследвания в тази авангардна и все по-актуална област на теорията на практическата логика.

Брилянтният анализ на това, което Мос нарича „атом на дара“ – трите задължения: да дадеш, да получиш и да върнеш дар; отграничаването тук на „предварителния ответен дар“ от „предварителния дар“; описанието на функциите на т.н *трети участник в даровия обмен*.

Тук точно, обаче, може да се попитаме, не само защото сме достигнали до рубриката

3. Въпроси и бележки

Няма ли подобен „трети“ (имащ функциите на *третият участник* в даровия обмен) и в другите видове обмени – пазарните размени в т.нар. модерно общество? Вероятно не е случайно, че в една от последните монографии на Бурдийо раздела за „двойната истина на дара“ е следван от раздел „двойната истина на труда“; или това, че едни от забележителните анализи на Бурдийо, при изследването на прехода от традиционни структури на размяна на блага към капиталистически икономически размени, са фокусирани върху спецификите на съответните им времена, на „темпоралните им практики“ и „диспозиции“. И всъщност няма ли някакви по-обща логика на „символните форми“, интересът на Бурдийо към които е много ранен, дори и преди послеписа му към преведената от него класическа теза за „перспективата като символна форма“, тоест за доминиращото в модерността „линейно време“? Ще поясня част от предпредикатните очевидности и ентимемите в този мой въпрос:

Питам се с какво понятие за „време“ и дори и за „онтологическото съучастничество“ между хабитуса и полето (хабитата), се работи в някои от анализите в дисертационния текст, като напр. занимаващите се с дара и неговите „практически темпоралности“? Задавам си този въпрос по повод, например, на „Икономически практики и времеви диспозиции“, един наистина ключов анализ на Бурдийо, ключов за разбирането на пред-модерния практически усет за време и на специфичната модалност на ретенционално-потенциалните отношения. Този текст (публикуван в Социологически проблеми) е цитиран в библиографията, но сякаш не е използван в дисертацията; иначе не би трябвало да е възможно – когато става дума за „дара“ и размяната на блага в традиционните общества – твърдение като това, че и Бурдийо, подобно на Мос и Леви-Строс, в крайна сметка „не удържа в анализите си *практическите функции на времето*“! (Дис., стр. 16.). Поради което М. Ташева е

предпочела такива онтологии на социалния свят – като напр. секвенционалния анализ на разговора - които „позволяват ,удържане на практическата функция на времето” и на „релевантността на отделните действия в молекулярната структура на дара”. Релевантността (към каквато методологически апелира прекрасно и Х. Сакс) на разказаната, вкл. жестовотелесно, история и контекстуалната история. Не знам дали съм права, защото не познавам много от традициите, които обитава компетентно докторанта, но ми се струва, че в такива случаи М. Ташева натурализира протичането на времето, деисторизира в крайна сметка отношенията „ретенция – сега – протенция” (въпреки задълбоченото си - и ясно показано другаде - разбиране на феноменологическите схващания за времевите форми на опита и др.) Имам пред вид времето и „времето на историята” като символна форма (в смисъла на „Философия на символните форми” и тематизирането на спецификите на времето в митическото мислене в отлика от съвременното, „рационалното”) ; а също и „режимите на историчност” по Артог, но не само).

Как наистина конкретно-исторически (а не просто като „социализирана телесност”, чиято телеология е в онтологическо съучастничество с историята на т.нар. в дисертацията „микрохабитат”) са конструирани „схемите”, които деецът инвестира в света и кои са социалните условия – специфичните условия – които трябва да се изпълнят, за да бъде възможен опитът за съответния социален свят като самоочевиден? Феноменологията го описва, но не обяснява докрай, казва Бурдийо. (И което, разбира се, продуктивно е използвано в изследванията на Милена Ташева - тезата на Бурдийо за двойната история на хабитуса и за „двете истории” , които са в „онтологическо съучастничество” - историята в обективизирано състояние и историята като vyplътена в телата, историята като хабитат и историята като хабитус....) Бурдийо, мисля си, обаче успява, поне в споменатия по-горе текст, да ги взаимоотнобвърже – да ги удържи, а не да не ги удържи - сравнително по-плътно, съумява да проследи стъпки на „онтологическото им съучастничество” и така да открие аналитично и едно – бих казала - „*трето тяло на историята*”. То просветва в постиженията и новаторските фини анализи (вкл. на индексикализациите и деиндексикализациите) на колеги от „Пловдивската школа”, вкл. в работите на докторанта. Но за да се разбере „чудото”, „магията на срещата между хабитус и поле” е необходимо и още нещо. Него имам предвид, задавайки тук своя изходен въпрос: за липсата в прекрасните анализи на М. Ташева на добро интерпретиране на „поле” и на начина, по който хабитусът „окръгля”, винаги актуално, полето като значещ свят. Въвеждането на „микрохабитат”-а не е

решение на проблема за това как при взаимодействието „времето не е изтърпявано, а правено” (цитирам сега Мерло-Понти, чиито лекции по темата са много повлияли на Бурдийо). Струва ми се, че „полето” в много от страниците, вкл. в някои от приложенията, се интерпретира не съвсем коректно и се свежда до „среда”, „област”, „контекст на действието”(....) Вероятно, защото авторът на дисертационния труд изначално е предположил, че анализът му се стреми „да преодолее *високото структурно ниво* на обективните позиции, изграждащи полето като социален *контекст на действието...*” (подч. мое). Но Бурдийо подчертава, че с понятието „поле” се стреми да се противопостави на смътните понятия „среда”, „контекст на действието”. Полето е съотношение на сили, неравни сили (впрочем в дисертацията това понятие „неравенството” е само в подлинне, в буквалния смисъл на думата „подлинне”, а „символното насилие” – изобщо липсва, а биха задълбочили още повече фините описания на „социализираната телесност”). Той, Бурдийо, няма, разбира се, едно понятие за „поле”, но това в случая е друга тема. Главното което имам предвид е, че „поле” не е „високо” или ниско „структурно равнище”, а е метод на мислене ... И свръхортодоксализирането в такива случаи на иначе любимия хетеродоксален Бурдийо, не помага на разбирането на „магията на онтологическото съучастничество”. За което разбиране, несъмнено, работата на Милена Ташева има изключително важна роля.

4. Преценка на публикациите по дисертационния труд и на личното участие на докторанта

Докторантът е приложил шест от публикациите си, свързани пряко с проблематиката на дисертационните му изследвания и централните му тези. Те са и части от докторантския текст. Няма съмнение, че са негово лично дело и дори и когато са публикувани в издания по колективни изследвания, те са самостоятелни авторски статии.

5. Самооценката на автора на дисертационния труд за приносите му е реалистична.

Аторефератът е направен според изискванията. Разбирам основанията за включените като библиография повече от петдесет заглавия, но мисля, че биха могли да бъдат подбрани само ключовите или онези, които са пряко цитирани в собствения му текста.

6. Лични впечатления и препоръки за бъдещо използване на дисертационните резултати.

Познавам Милена Макавеева – Ташева като моя студентка и автор на свързана с темата на сегашната дисертация иновативна дипломна работа. Участвала съм в общи семинари и изследвания с този много талантлив, прецизно изследващ и внимателно обобщаващ учен и имам всички основания да съм убедена, че дисертационният текст е готов (след малко редакторска работа) за публикуване като книга (при това книга необходима и на студенти и докторанти).

7. Заключение:

Като имам пред вид изброените по-горе и други приноси на дисертационния труд *Праксеологични измерения на рефлексивността: една социологическа перспектива*, както и академичните – изследователски и морални качества на неговия автор, предлагам на членовете на научното жури да гласуваме решение за присъждане на Милена Георгиева Ташева на образователната и научна степен „доктор”, в област на висшето образование: 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

17.06.2019